

Novi podaci o nastanku i visini taksita u Bosni

U svom radu o taksitu, koji je objavljen u *Godišnjaku Pravnog fakulteta u Sarajevu*,¹⁾ postavio sam hipotezu da je taksit i u Bosni bio ustanovljen gotovo u isto vrijeme kada je ovaj namet pod nazivom *imdâd-i hazarîye* i *imdâd-i seferîye* bio uspostavljen u ostalim provincijama Osmanskog Carstva (tačnije u Anadoliji i Rumeliji),²⁾ kao i da su za to postojali isti razlozi u svim krajevima države u kojima je taksit bio zaveden. Novi podaci, koje sam pronašao u Carigradskom arhivu (Bašbakanlik Aršivi), a koji se nalaze u tzv. *Şikayet* i *Mühimme defterima*,³⁾ potpuno potvrđuju gornju pretpostavku.

Na prvom mjestu spomenuti podaci potvrđuju postojanje i u Bosni u prvim decenijama XVIII stoljeća (kao što je bio slučaj i ranije) prakse samovoljnog i protivzakonitog ubiranja raznovrsnih nameta iz grupe *tekâlîf-i şâkka*⁴⁾ od strane namjesnika provincija (*valija*, *mirimirana*, *vezira*) i *sandžakbega* (*mutesarrafa*, *miriliva*), kao i lokalnih sudskih i upravnih funkcionera (*kadija*, *vojvoda*, *muteselima*, *ajana*). Karakteristično je da je snažan pritisak tim nametima započeo još u toku tzv. velikog rata (1683—1699),⁵⁾ a naročito pri kraju i neposredno poslije završetka

1) Sućeska A.: Taksit (prijeloz izučavanju dažbinskog sistema u našim zemljama pod turskom vlašću, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, VIII, Sarajevo 1960.

2) To jest u onim osmanskim provincijama u kojim je vožio klasični osmanski timarski sistem.

3) Foto kopije i regesta tih deftera nalaze se u Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

4) O tim nametima opširnije Sućeska A.: Promjene u sistemu izvanrednog oporezivanja u Turskoj u XVII i XVIII vijeku i pojava nameta *tekâlîf-i şâkka*, Prilozi za orijentalnu filologiju (dalje POF), X—XI, Sarajevo 1961.

5) Opširnije o tome vid. Sućeska A.: Seljačke bune u Bosni u XVII i XVIII stoljeću, *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XVII, Sarajevo 1969. str. 176—178.

toga rata. U tome su se svojom bezobzirnošću prema stanovništvu⁸⁾ isticali tadašnji bosanski veziri Halil-paša,⁹⁾ Sejfullah-paša,⁹⁾ Eliči Ibrahim-paša,⁹⁾ a od sandžačkih mutesarrifa Sejfullah-paša u Hercegovini i Ali-paša Skopljak¹⁰⁾ i njegovi rođaci u kliškom sandžaku.

Već 1700. godine potužilo se Porti stanovništvo Sarajeva, Visokog, Kreševa, Travnika i nekih drugih kadiluka da je tadašnji bosanski vezir Halil-paša sa nekim pojedincima iz grupe vilajetskih ajana bez posebne naredbe centralne vlasti uveo 1699/1700. godine u pašaluku razne namete tekâlif-i šâkka i digao od naroda mnogo hrane (na hiljade tovara pšenice i ječma, na hiljade oka mesa i masla, zatim u novcu na ime **lahm baha** (doprinos namjesniku za meso) po 20 akči po jednoj oki, na ime **komor akče** (novac namjesniku za komoru) od nekih stočara po 40 okči, a kada bi im stanovnici dotjerali hranu, naplaćivali su na ime tzv. **residiye** (novac za brisanje u defteru zaduženja) od 1—10 akči.¹¹⁾ Zatim su protiv istog vezira i njegovih saradnika uputili centralnoj vlasti tužbu stanovnici iz nekoliko kadiluka bosanskog pašaluka 1702. godine, navodeći da im je 1699/1700. godine uzeto 5320 groša¹²⁾ na ime **kalemiye** (pisarina), **hardži buyruldije** (novac za izdavanje bujruldije) i **mubaširiye** (doprinos za mubašira). Slične žalbe zbog sličnih nameta ubiranih u istim godinama protiv spomenutog vezira poslali su Porti stanovnici kadiluka Nevesinja, Blagaja,¹³⁾ Nikšića, Sarajeva, Travnika (1702. godine),¹⁴⁾ Starog Vlaha (1703. godine),¹⁵⁾ Rogatice (1704. godine)¹⁶⁾ i mnogih drugih.

U isto vrijeme slate su tužbe Porti protiv Sejfullah-paše, dok je bio bosanski vezir i mutesarraf hercegovačkog sandžaka. Godine 1704. optužio ga je sarajevski mula da je 1698/9. bespravno naplatio od rudara rudnika yuvarlak¹⁷⁾ kod Banje Luke na ime **zahire baha** (doprinos namjes-

8) Ovdje je upotrebljavan izraz **stanovništvo** zato što su nametima tekâlif-i 'örfiye i tekâlif-i šâkka, kao i nekim drugim teretima (npr. opravak i izgradnja tvrđava u bosanskom pašaluku u XVIII stoljeću) bili opterećivani svi oni koji su uživali tzv. rajnsku zemlju (re'âya emlok ve erâzi), to jest baštine i čifluke, bez obzira na to u koji su stalež spadali.

9) To je defterdar Čose Halil-paša, koji je, prema Bašagiću, bio vezir u Bosni između 1698. i 1702. godine (Vid. **Bašagić S.**: Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1900, str. 180).

10) O tome paši vid. **Bašagić S.**: Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, Zagreb 1931, str. 67.

11) Eliči Ibrahim-paša nalazio se u Bosni između 1703. i 1705. godine (**Bašagić**: Kratka uputa, str. 180—181).

12) O Ali-paši Skopljaku i njegovim rođacima i potomcima vid. **Bašagić**: Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci, str. 11, 64 i 65.

13) **Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANUBIH)**, Šikâyet defter iz 1700. (ŠD), fotokopije i regista (FR).

14) **ANUBIH**, ŠD iz 1702, FR.

15) **Isto**.

16) **ANUBIH**, ŠD iz 1702, FR.

17) **ANUBIH**, ŠD iz 1703, FR.

18) **ANUBIH**, ŠD iz 1704, FR.

17) Yuvarlak znači topovska kugla. Radionica za izradu takvih kugli bilo je u svim krajevima Osmanskog carstva, pa i u našim zemljama, a jedna od najvećih nalazila se kod Banje Luke (Upor. **Petrović Đurđica**: Neki podaci o izradi topovskih kugli u Srbiji i Bosni u XV i XVI v., Vesnik Vojnog muzeja 11—12, Beograd 1966).

niku za hranu) 1.800 groša.¹⁸⁾ Godine 1707. centralnoj vlasti na ovog pašu potuzili su se stanovnici, ulema, suleha (dobri ljudi) iz Pljevalja da je, uživajući hercegovački sandžak kao arpaluk¹⁹⁾ 1688/9. godine, protivzakonito ubrao od stanovništva mnogo novca na ime **zahire baha, kaftan baha** (doprinos namjesniku za odjeću), **bedel-i nefir-i âm** (doprinos umjesto vršenja vojne vježbe) i da je tom prilikom bez ikakva razloga pohvatao i okovao u lance neke poštene i ugledne ljude, držao ih 30—40 dana u zatvoru, a zatim ih opljačkao.²⁰⁾ U drugoj predstavi stanovništvo spomenutog kadiluka preciziralo je da je tada Sejfullah-paša bespravno ubrao u dva maha 1.880 groša.²¹⁾ Iste godine u njegovu korist je protivzakonito ubrano u Drobniacima 600 groša.²²⁾ U vezi s djelovanjem ovog paše je sigurno i žalba stanovništva Prijepolja i Pljevalja da je za njega u njihovom kraju ubran namet **devir** (doprinos namjesniku za inspekciju) u istim godinama,²³⁾ kao i žalba Cigana iz Hercegovine da ih tada, iako uredno plaćaju harač (džiziju), stalno uznemiravaju nametima tekâlif-i šâkka organi provincijske i lokalne vlasti.²⁴⁾ Hercegovački paša je, uz sve opisano, od stočara ponekad bespravno uzimao po jednog ovna, po kilogram i po masla i još po 40 akči, što se razabire iz jedne žalbe sultanu koju su mu 1707. godine poslali stanovnici iz kadiluka Blagaja, Stoca i Ljubinja.²⁵⁾

Svojim zloupotrebama u kliškom sandžaku isticali su se Ali-paša (Skopljak) i njegovi rođaci. Na Ali-pašu se 1705. godine tuži stanovništvo iz kadiluka Prusac (Akhisar) da je zajedno, sa tada već bivšim bosanskim vezinom, Elči Ibrahim-pašom 1698/9. godine navalio na stanovništvo teške namete, da su u toku velikog rata raselili mnogo ljudi i da su pod izgovorom inspekcije i isljeđivanja mnogo novca od naroda uzeli.²⁶⁾ Slične tužbe protiv Ali-paše podnijeli su 1707. godine stanovnici iz nahije Rama,²⁷⁾ a 1708. godine opet stanovnici Prusca.²⁸⁾ Godine 1722. požalili su se Porti zaimi kliškog sandžaka Ahmed, Abdullah, Sulejman, Osman, Mustafa, Alija, drugi Ahmed, Jusuf, Zulfikar i Omer, te timarlije Mehmed, Ibrahim, Husejin, Hasan, Ahmed, i dr. da je 1717. godine, dok su se nalazili na izgradnji tvrđave Novi,²⁹⁾ razrezao na njih 750 groša na ime **izun akče** (novac za neku dozvolu, vjerovatno teskeru za timar) i po 60 akči na ime

18) ANUBIH, ŠD iz 1704, FR.

19) O arpaluku i razlozima davanja pojedinih sandžaka u arpaluk vid. **Sučeska A.:** Mjesto muteselima u lokalnoj upravi do tanzimata, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, VII, Sarajevo 1959, str. 307—308.

20) ANUBIH, ŠD iz 1707, FR.

21) Isto.

22) Isto.

23) ANUBIH, ŠD iz 1708, FR.

24) Isto.

25) Isto.

26) ANUBIH, ŠD iz 1705, FR.

27) Isto.

28) ANUBIH, ŠD iz 1708, FR.

29) Iz podataka koji se nalaze u Mühimme defterima iz prvih decenija XVIII stoljeća se vidi da su u opravci i izgradnji tvrđava u bosanskom pašaluku u to vrijeme, pored raje, redovno učestvovali i spahije kao i čuvari (neferi) tvrđava.

»poreza« (tako!) bivši alajbeg kliškog sandžaka Rustem (Ali-pašić), te da je od nekih naplaćivao te namete po dva puta, a nekima je oduzimao timare i davao ih drugim licima.³⁰⁾

Saučesnici u poslovima protivzakonitog razrezivanja i ubiranja spomenutih nameta vezirima i sandžačkim mutesarřifima bili su kadije, muteselimi, ajani i ponegdje knezovi. Prilikom obavljanja tih poslova, oni su i za sebe, protivzakonito, naravno, nametali dažbine. Gonine 1701. žalio se raja Tešnja³¹⁾ da im kadija previše naplaćuje na ime **ikramiye**, **hardži mahkeme** (sudskih troškova) i **hudžeta** (taksa na presudu). Stanovnici kadiluka Jezero žale se na svog naiba 1708. godine da im je prilikom razrezivanja tekalifa 1698/9. godine bespravno uzeo 1000 akči.³²⁾ Za sličnu stavr iste godine žale se stanovnici stolačkog kadiluka.³³⁾ Godine 1710. žale se stanovnici kadiluka Srebrenica da njihove kadije i naibi 3—4 puta godišnje izlaze u sela, besplatno konače, jedu i piju i naplaćuju na ime **hardži mahkeme** po 80—100 groša, a za sve sudske akte kao što su: hudžeti, murasele i dr. uzimaju mnogo više novaca nego što je propisano.³⁴⁾

Na vilajetske ajane žale se 1701. godine stanovnici Tešnja, Maglaja i Žepča da im bez sultanove naredbe nameću i ubiru namete tekâlif-i šâkka.³⁵⁾ Mustahfizi tvrđave Hodidjed kod Sarajeva optužili su 1705. godine sarajevskog muteselima da im je bespravno naplatio za vezira i za sebe 1698/9. godine namete **na'liye** (doprinos namjesniku za obuću) i **bedeliye** (novac umjesto neke lične obaveze).³⁶⁾ Stanovnici tešanjskog kadiluka u svojoj predstavi centralnoj vlasti 1706. godine traže da se zabrani nekim Kadićima Mehmedu i Mustafi (vjerovatno tamošnjim ajanima) iz kasabe Tešnja da zajedno sa nekim ajanima i seoskim knežovima nameću sirotinji više nameta nego što ona može izdržati. Tu se navodi da oni, prilikom ubiranja novca za vezira na ime **saliyane** (poseban doprinos Valiji), **kalemiye**, **udžreti mubašir** (nagrada mubaširu), **hardži konak** (doprinos namjesniku za prenoćište), **masârif akče** (doprinos za razne troškove) ubiru za sebe po 600 groša.³⁷⁾ Raja iz Popova polja u u ljubinjskom kadiluku žale se 1707. godine na nekog Hasana, sina Abd-ul Bakije i nekog Husejina, koji su za sebe tvrdili da su ajani, da prilikom razrezivanja tekalifa uzimaju za sebe po 200—300 akči.³⁸⁾

Sve spomenute i slične pritužbe stanovništva protiv samovoljnog i protivzakonitog opterećivanja nametima tekâlif-i šâkka utjecale su na to da je centralna vlast izdavala stroge naredbe da se prestane sa tom praksom i da se isprave učinjene greške, a kada ni to nije uspijevalo, u Carigradu je 1704. godine izdata naredba kojom je bilo strogo zabra-

30) ANUBIH, ŠD iz 1722, FR.

31) ANUBIH, ŠD iz 1701, FR.

32) ANUBIH, ŠD iz 1708, FR.

33) Isto.

34) ANUBIH, ŠD iz 1710, FR.

35) ANUBIH, ŠD iz 1701, FR.

36) ANUBIH, ŠD iz 1705, FR.

37) ANUBIH, ŠD iz 1706, FR.

38) ANUBIH, ŠD iz 1707, FR.

njeno ubiranje nameta tekâlif-i šâkka u čitavom carstvu,³⁹⁾ što se odnosilo i na bosanski pašaluk. Međutim, ta naredba nije imala duže dještvo, jer se i dalje nastavlja opisana praksa u svim krajevima Carstva,⁴⁰⁾ pa i u Bosni i Hercegovini.

Iz velikog broja pritužbi stanovništva iz bosanskog pašaluka koje su zabilježene u Šikajet i Mühimme defterima iz prve i druge decenije XVIII stoljeća se vidi da bosanski veziri i sandžački mutesarrifi nastavljaju da protivzakonito ubiru spomenute i druge (**ayakeri baha** — zahmedija, naknada za neke usluge; **sekbân akçe** — doprinos za plate namjancima; **kişlâkiye** — naknada stočara za zimovanje; **düşme baha** — doprinos namjesniku za pokrivku i prostirku; **odun baha** — doprinos namjesniku za ogrevno drvo; **poklon**; **yoklama** — doprinos za smotru; **hamriye akçesi** — taksa za vino; arakiye akçesi — taksa za rakiju **porez** i dr.) namete tekâlif-i šâkka, u čemu im kao i ranije pomažu kadije, ajani, vojvade, muteselimi,⁴¹⁾ i ponegdje knezovi⁴²⁾ i popovi.⁴³⁾

Prosto je nevjerovatno koliko su se tada bile namnožile svakojake zloupotrebe i koliko su njihovi nosioci bili uporni u činjenju nasilja, iako je centralna vlast preduzimala ponekad drastične mjere protiv zulumata i zulumčara, svrgavala pojedince sa njihovih položaja, zahtijevala predvođenje nekih u Carigrad,⁴⁴⁾ a u izvjesnim slučajevima naređivala da se takvi pojedinci smaknu što se, npr., dogodilo veziru Jusuf-paši 1716. godine.⁴⁵⁾

Pokušavajući da suzbije nasilje, centralna vlast se, u stvari, nalazila u jednoj protivrječnoj poziciji. Pošto sama nije mogla da obezbijedi materijalna sredstva za izdržavanje svojih funkcionera u provincijama, čije su potrebe za novcem u XVII, a naročito u XVIII stoljeću stalna rasle u uslovima smanjivanja njihovih prihoda sa hasova,⁴⁶⁾ ona je, u stvari, još od ranije zatvarala oči pred činjenicom da su ti funkcioneri u raznim povodima i pod različitim izgovorima nametali »namet na vilajet« i samo u drastičnim slučajevima nasilja energičnije reagovala. Ne mogavši da to pitanje rješava sredstvima svoje blagajne, ona je na koncu druge decenije XVIII stoljeća i sama ozakonila tu praksu izdavanjem posebnih naredbi o ustanovljenju nameta u korist provincijskih vezira i mutesarrifa sandžaka pod nazivima **imdâd-i seferekiye** i **imdâd-i hazâriye**, prvo u Anadoliji i Rumeliji (1717, 1718. i 1719. godine),⁴⁷⁾ a zatim i u bosanskom pašaluku 1720. godine.

³⁹⁾ M. Ziya (Karamursel): Türkiye iktisâdi tarihi, Istanbul 1931, str. 167.

⁴⁰⁾ Opširnije o tome vid. Sućeska A.: Promjene u sistemu izvanrednog oporezivanja, str. 103—106.

⁴¹⁾ O muteselimu opširnije vid. Sućeska A.: Mjesto muteselima.

⁴²⁾ ANUBIH, ŠD iz 1713, FR; ŠD iz 1715, FR; ŠD iz 1716, FR; ŠD iz 1719, FR.

⁴³⁾ ANUBIH, ŠD iz 1711, FR.

⁴⁴⁾ ANUBIH, Mühimme defter za 1703, FR.

⁴⁵⁾ ANUBIH, Mühimme d. iz 1716, FR.

⁴⁶⁾ Vid. Sućeska A.: Promjene u sistemu izvanrednog oporezivanja, 90—92.

⁴⁷⁾ M. Çagatay Uîçây: 18 ve 19 Yüzyillarda Saruhan 'da Eskiyalik ve Halk hareketleri, str. 112—115; Državni arhiv SR Makedonije Skopje, Sidžil br. 38, str. 23—24, 62.

Namet imdâd-i hazârîye (taksit) ozakonjen je u Bosni jednim sultanovim fermanom, koji je izdat u drugoj dekadi mjeseca ševvala 1132. godine (između 16. i 26. avgusta 1720.),⁴⁸⁾ a upućen je sarajevskom muli i svim kadijama i vilajetskim ajanima u bosanskom vilajetu. U fermanu je, između ostalog, navedeno da je tadanji bosanski vezir (valija) Osmanpaša poslao suitanu arzuhal (predstavku) u kojoj je istakao da su hasovi bosanskog valiije maleni i da ne mogu da podmire sve troškave vilajeta zbog čega su stanovnici bosanskog vilajeta, i to u sandžacima Bosni, Hercegovini, Klisu i Zvorniku, kao i čuvari tvrđava u bosanskom pašaluku, još od ranije davali valijama izvjesne doprinose u vidu tzv. **imdâdiye**⁴⁹⁾ kao pomoć za podmirivanje njihovih troškova. Kada je spomenuti vezir poslao čovjeka da po ustaljenom običaju ubere imdadiju, svi su počeli da iznalaze različite razloge i izgovore da ne bi dali tu imdadiju, ističući da je njeno nametanje u suprotnosti sa postojećim propisima i da bi dalje ubiranje imdadije izazvalo nered i nanijelo štetu narodu. Dalje je u fermanu rečeno da su valiije u ejaletima i mutessarrifi u sandžacima u Anadoliji i Rumeliji — kada je trebalo da u mirno doba suzbiju nered i obezbijede mir i red u provincijama, a da bi podmirili troškove mobilisanja vojske i dr., te pošto su prihodi sa njihovih hasova postali nedovoljni — protivzakonito i silom ubirali od naroda namete pod raznim nazivima, kao što su kaftan bcha, na'l baha, devir i slično. Da to ne bi dalje činili, a s obzirom na to da su im sredstva potrebna, najzad je određeno da mogu da ubiraju od stanovništva određene iznose novca u vidu pomoći pod nazivom imdâd-i hazârîye (mirnodopska pomoć). Na kraju dozvoljava se i bosanskom veziru, podnosiocu predstavke, da i on može, na uobičajeni način, da ubire hazariju, s tim da pri tom pazi da ne dođe do osiromašenja stanovništva, naročito bijednih i fukare, te da pri ubiranju hazarije ne čini narodu zulume.

Kao što se iz sadržaja citiranog fermana vidi, njime je pitanje ubiranja hazarije u Bosni generalno regulisano. Fermanom je, u stvari, ozakonjena praksa ranijeg ubiranja praktikovanih nameta iz grupe tekâlîf-i šâkka, među njima i nameta imdâd-i seferîye⁵⁰⁾ od strane najviših funkcionera u bosanskom pašaluku i njegovim sandžacima. U fermanu nije ništa rečeno o visini taksita, u čiju korist će on biti ubiran, kao i na koji način i kojom procedurom će se taj posao obavljati. Vjerovatno osmanski upravljači u centru nisu smatrali potrebnim da to posebno u ovom fermanu naglašavaju, jer im je, izgleda, bilo dovoljno da se pozovu na svoje naredbe kojima su ranije ozakonili namete imdâd-i seferîye i

48) **ANUBIH**, Mühimme d. iz 1720, FR.

49) Tu se očigledno misli na ranije prikazane namete iz grupe tekâlîf-i šâkka.

50) Da je još ranije ubirana seferija, vidi se iz jednog podatka zabilježenog u Şikayet defteru iz 1716. godine (**ANUBIH, FR**) prema kome su se sultanu požalili ugledni ljudi iz Mostara da ih je bosanski valija opteretio seferijom u iznosu od 4.500 groša i da je bacio u tamnicu nekoliko trgovaca koje su oni poslali da se žale.

imdâd-i hazârîje u Anadoliji i Rumeliji, gdje je nešto preciznije određeno šta su ti nameti, kada se oni ubiru, kome pripada pravo njihovog ubiranja i na koji način se oni razrezuju i ubiru.⁵¹⁾

Fermanom o ustanovljenju seferije u Anadoliji iz 1717. godine zabranjeno je ubiranje ovog nameta više puta u toku godine, kao i od svih funkcionera koji bi se u toku godine smjenjivali na položaju namjesnika provincija i sandžaka. Određeno je da se seferija ubire samo u ratno doba, i to posredstvom kadije, ajana i cjelokupnog stanovništva. Dalje je istaknuto da su svi sandžaci dužni da na ime seferije prikupе i pošalju valiji Anadolije 300 kesa akči, kao i 30 kesa akči na ime muâširije i kapu hardž-a (doprinos za izdržavanje vezirove pratnje, halka). Od toga je valija bio dužan da isplati polovinu iznosa za plate i ostale troškove za mobilisane vojnike (levend),⁵²⁾ a drugu polovinu za troškove svoje pratnje (halk). Najzad, određeno je da ovaj namet moraju plaćati svi, to jest i oni koji su i ranije bili oslobođeni (muâf) davanja nameta tekâlîf-i örfîje.) Slično je regulisano ovo pitanje i fermanom za Rumeliju koji je izdat u mjesecu martu 1718. godine.“)

O načinu ubiranja hazarije saznajemo nešto više iz fermana kojim je ovaj namet zaveden u Rumeliji mjeseca marta 1719. godine. U fermanu je, između ostalog, navedeno da je ranije, zbog ratnih potreba, bio zaveden namet imdâd-i seferiye i ukinuti svi drugi nameti (devir, kaftan baha, zahîre baha, konak akče, bayrak akče i dr.) kojima su stanovništvu činjene nepravde. Međutim, iako je rat prošao, mnogobrajni zadaci (obezbjeđenje unutrašnjeg poretka) koje moraju da obavljaju namjesnici provincija i sandžaka u doba mira nameću im potrebu da mobilišu određeni broj vojnika koje nisu u mogućnosti da izdržavaju svojim prihodima. Stoga je naredeno da se i u vrijeme mira ovim funkcionerima obezbijedi određena materijalna pomoć u vidu nameta imdâd-i hazârîje. Dalje je određeno da se ovaj namet ubire dva puta godišnje od svih lica bez obzira na to da li su ona muâf (oslobođena od nameta tekâlîf-i örfîje) ili su gayri muâf (neoslobođena od spomenutih nameta). U fermanu je propisana slična procedura razrezivanja i ubiranja hazarije kao i kod seferije.⁵³⁾

Iz sadržaja spomenutih fermana se može zaključiti da je seferija ubirana samo povremeno u doba rata, u doba ratova koje su Osmanlije vodile na spoljnim ratištima, i da je mogla biti ubirana u jednoj ili više rata. Nasuprot tome, hazarija je stalni namet koji je ubiran redovno svake godine u dvije rate (iki taksitile) za podmirivanje raznih troškova upravnika provincija i sandžaka. I jedan i drugi namet ubiran je od cjelokupnog stanovništva (muâf i govori muâf), koji je posjedovao tzv. rajnisku zemlju (re'âya emlak vé erâzi). Također je bila predviđena ista

⁵¹⁾ O tome opširnije vid. **Sučeska A.:** Die Entwicklung der Besteuerung durch die Avâriz-i divâniye und Tekâlîf- cörtiye im Osmanischen Reich während des 17 und 18. Jh., Südostforschungen, Bd. XXVII, München 1968.

⁵²⁾ O levendima vid **M. Cezar:** Osmanli tarihinde Levender, Istanbul 1965.

⁵³⁾ Kao u bilješci 51.

⁵⁴⁾ Isto.

⁵⁵⁾ Isto

procedura za razrezivanje i ubiranje ovog nameta, to jest oni su razrezivani i ubirani posredstvom kadije, vilajetskih ajana, namjesnikovih izaslanika (mubašira) i drugih nekih lica.

S obzirom na činjenicu da je u fermanu o zavođenju taksita u Bosni spomenuta praksa ubiranja ovog nameta u Anadoliji i Rumeliji, kao i s obzirom na činjenicu da su i ranije u Bosni, kao i u ostalim provincijama, ubirani na sličan način raznovrsni nameti tekâlîf-i šâkka, koji su prethodili seferiji i hazariji, vjerovatno su i bosanski veziri i sandžakbezi ubirući te namete slijedili istu praksu. Pa ipak, čini se da je neodređenost fermana o uvođenju hazarije u Bosni ostavila široku mogućnost za činjenje različitih zloupotreba.

Odmah poslije ustanovljenja seferije i hazarije, u bosanskom pašaluku javljaju se različite zloupotrebe. Stanovnici iz kadiluka Prijepolje žale se Porti već 1721. godine da su u ratno doba plaćali bosanskom valiji na ime seferije 1200 groša, a na ime hazarije 500 groša (u dva obroka), pa iako je ratno stanje prestalo, valije im i dalje naplaćuju više od 1200 groša.⁵⁶⁾ Raja kadiluka Stari Vlah, pozivajući se na ferman kojim je zavedena hazarija u Bosni i ukinuti svi ostali nameti tekâlîf-i šâkka, žali se 1722. godine da vezirovi ljudi, pored hazarije, ubiru namet zâhire baha.⁵⁷⁾ Takve iste tužbe poslali su u Carigrad iste godine stanovnici kadiluka Cernice (Gacko) i Akhisara (Prusca),⁵⁸⁾ kao i Prijepolja (1723. godine).⁵⁹⁾ Stanovnici cerničkog kadiluka žale se 1724. godine da im kadija prilikom razreza poreza (tekâlîfa) diže mnogo novca za sebe.⁶⁰⁾ Godine 1726. žale se stanovnici Prusca na tadašnjeg kliškog mutesarrafa da od njih protivzakonito ubire dva puta godišnje doprinos **zahîre baha**, da neopravdano globi narod i da je mobilisao oko 2000 ljudi da istražuju rudu u nekoj planini kod Konjica, a na ostalo stanovništvo navalio je namet **defn baha** (doprinos za kopanje).⁶¹⁾ Opet se iste godine žali stanovništvo iz svih kadiluka kliškog sandžaka na zulum mutesarrafa kliškog sandžaka Ahmed-paše (Rustempašića)⁶²⁾ da im po četiri puta godišnje naplaćuje mnogo novca na ime **kaftan baha** i **zahîre baha**, da sa velikom pratnjom više puta godišnje nepotrebno obilazi sandžak, čini zulum raji i da je, zbog svega toga, mnogo raje pobjeglo preko granice, pa ako se to ne spriječi, i ostala raja će se razbjeliti.⁶³⁾ Iz sela Dolac u travničkom kadiluku žale se seljaci da im je 1727/8. godine nametnut doprinos **konak akče** i da su na ime **saliijane** morali da plate 1000 groša.⁶⁴⁾

56) ANUBIH, ŠD iz 1721, FR.

57) ANUBIH, ŠD iz 1722, FR.

58) Isto.

59) ANUBIH, ŠD iz 1723, FR.

60) ANUBIH, ŠD iz 1724, FR.

61) ANUBIH, ŠD iz 1726, FR.

62) O ovom paši kod **Bašagića**; Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, str. 6.

63) ANUBIH, ŠD iz 1726, FR.

64) ANUBIH, ŠD iz 1731, FR.

Kao što se iz navedenih primjera vidi, a takvih je sigurno bilo bezbroj, odmah po uspostavljanju **hazarije**, u Bosni, nastupile su ranije praktikovane proizvoljnosti, samovolja i zloupotrebe od svih lica koja su učestvovala u razrezivanju i ubiranju doprinosa za bosanskog vezira i sandžačke mutesarrafe. Stoga je centralna vlast, pod uticajem narodnog nezadovoljstva i otpora nasilju,⁶⁵⁾ morala da se pozabavi tim pitanjem i da ga određenije reguliše. U tom cilju izdat je poseban ferman o visini hazarije u pojedinim sandžacima bosanskog pašaluka u prvoj dekadi mjeseca džumaza I 1144. hidžretske godine (početak novembra 1731).⁶⁶⁾ U fermanu koji je upućen svim kadijama i vilajetskim ajanima u bosanskom pašaluku, između ostalog, stoji: pošto se nije tačno znalo koliki iznos **imdadije** treba da daje stanovništvo u korist mutesarrafa ejaleta i sandžaka, valije su slale mubašire, koji su navaljivali narodu više tereta nego što je mogao da podnese pod raznim nazivima, kao što su **kaftan baha**, **zahire baha**, **mubaširiye** i dr. Osim toga, od sirotinje, raje, kada bi se polovinom ili koncem godine valije smjenjivali ili bili svrgnuti, i kada su postavljane nove valije, oni novi dodavali su još jedan jednostruki iznos novca za sebe, i to bi silom naplaćivali. Stoga je stanovništvo u Anadoliji i Rumeliji zapadalo u razne nevolje, pa je određena seferija i hazarija prema postojećim mogućnostima. Međutim, vilajet Bosna se nalazi na samoj granici islamske države, zemlja joj je neplodna, pa u njoj slabo šta uspijeva, žiteljstvo je vrlo siromašno i treba mu u svakom pogledu pomoći. Iako je tako, visina hazarije u Bosni sve do sada nije određena. Svaki novi valija, prilikom svoga dolaska u Bosnu, traži za sebe sve više novca, pa tako sirotinju muči i iscrpljuje i zbog toga stanovništvo zapada u razne teškoće i nevolje. Stoga u spomenutom ejaletu treba odrediti osrednju i pravednu (haddi evsat ve i' tidal) imdadiju, a ono što je traženo preko datih mogućnosti treba da se ukine. Konkretno, hazarija će se ubirati jedanput u šest mjeseci (od Mitrova do Đurđeva i od Đurđeva do Mitrova-dana), i to: za mutesarrafa bosanskog ejaleta u kadilucima bosanskog sandžaka po 11.884 i po groša i u kadiluku Travnik, mjesto u novcu, 200 šinika pšenice, 200 šinika ječma, 200 šinika zobi i 3000 oka bravljeg mesa; u kadilucima kliškog sandžaka (za mutesarrafa sandžaka) 2.950 groša; u kadilucima zvrničkog sandžaka (za mutesarrafa sandžaka) 460 groša; i u kadilucima hercegovačkog sandžaka (za mutesarrafa sandžaka) 4.016 groša.⁶⁷⁾

Na kraju, u fermanu je rečeno da se osim ukupnog iznosa od 19.310 i pola groša jedne šestomjesečne rate u čitavom bosanskom pašaluku ne smije više ništa ubirati na ime mubaširije niti mahkeme hardža, a u slučajevima kada se neki od mutesarrafa sandžaka ili ejaleta smijeni, njegova primanja treba obračunavati po danima, to jest od prethodnika treba da bude predat odgovarajući iznos novca onome koji ga na funkciji nasljeđuje.⁶⁸⁾

65) O tome podaci u **ANUBIH**, Mühimme d. iz 1711; Mâliye d. iz 1711; ŠD iz 1711; Mühimmei mâliye d. iz 1729, FR.

66) **ANUBIH**, Mühimme d. iz 1731, FR.

67) **Isto**.

68) **Isto**.

Karakteristično je da su u bilješkama, koje su zopisane ispod teksta citiranog fermama, navedeni drugi iznosi hazarije, i to: za kliški sandžak 2.780 groša, za zvornički sandžak 1.305 groša i za hercegovački 8.124 groša. Teško je dati pravi odgovor na pitanje kako je nastala ova razlika i koji je iznos trebalo da važi. Ali s obzirom na činjenicu da je u fermanu u određivanju visine hazarije za Hercegovinu određen iznos od 8.124 groša,⁶⁹⁾ to jest isti kao onaj u podtekstu fermama o određivanju visine hazarije za sve sandžake bosanskog pašaluka, smatram da je, najvjerovatnije, trebalo da važe ovi drugi iznosi: za kliški sandžak 2.780 groša za zvornički 1.305 groša, i za hercegovački 8.124 groša. Naravno to je trebalo tako da bude. Međutim, praksa će uskoro poslije toga biti drukčija. Prije svega namjesnici ejaleta i sandžaka koristili se svakom prilikom da od naroda uzmu što više novca, naročito u ratno doba. Za njima će se povoditi i svi ostali koji su imali veze sa ovim poslovima (kadije, ajani, muteselimi i dr.), tako da će opet ubrzo faktično stanje odudarati od stvarnog. Na to jasno ukazuju neki drastični primjeri nastali u godinama neposredno poslije pojave citiranog fermama. Tako je, npr. 1734. godine samo u Hercegovini raspisan tribut u iznosu od 60.000 groša na ime hazarije i seferije.⁷⁰⁾ Isti slučaj je izgleda bio i u Bosni, jer se u jednom dokumentu iz iste godine spominje otpor Sarajlija ubiranju seferije,⁷¹⁾ a u drugom dokumentu iz 1735. godine govori se o pokretima i pobunama u hercegovačkom sandžaku, kao i u nekim kadilucima u Bosni.⁷²⁾ Još veći tribut na ime hazarije i seferije nametnut je stanovništvu u svim sandžacima bosanskog pašaluka 1742. godine, i to za bosanski sandžak 154.484, za kliški 22.240, za zvornički 8.440 i za hercegovački 64.992 groša.⁷³⁾ Ovi tereti su do kraja iscrpljivali materijalnu snagu stanovništva koje, ne mogavši da ih podnosi, nije imalo drugog izlaza nego da se buni. Nije onda nikakvo čudo što se jedan od osnovnih uzroka velikoj buni Muslimana seljaka i nekih slojeva gradskog stanovništva, koji su se djelimično izdržavali od zemljoradnje, a koja je izbila u petoj deceniji XVIII stoljeća i trajala više od 10 godina, nalazi u pretjeranom opterećivanju tog stanovništva taksitom i zloupotrebama kojim je bilo praćeno razrezivanje i ubiranje tog nameta od strane organa osmanske lokalne uprave i sudstva.⁷⁴⁾ U krvavom obračunu sa buntovno raspoloženim bosanskim muslimanskim seljacima i njihovim vođama,⁷⁵⁾ ovu bunu je, kao što je poznato definitivno ugušio Mehmed-paša Kukavica⁷⁶⁾ 1757. godine. Ne samo što je pobio ogroman broj učesnika bune, Kukavica je za vrijeme svoje strahovlade (1752—1757) ne-

⁶⁹⁾ **Orijentalni institut Sarajevo**, Blagajski sidžil iz 1173., 1176. itd., str. 73.

⁷⁰⁾ **ANUBIH**, Mühimme d. iz 1734, FR.

⁷¹⁾ **Isto**.

⁷²⁾ **ANUBIH**, Mühimme d. iz 1735, FR.

⁷³⁾ **ANUBIH**, Mühimme d. iz 1742, FR.

⁷⁴⁾ Opširnije o tome **Sučeska A.**: Taksit, str. 357—358.

⁷⁵⁾ Najistaknutiji vođa bune bio je kadija Abdurrahman Muharemija. Poginuo je kod Zvornika 1753. godine.

⁷⁶⁾ O tome paši opširnije **Bejtić Alija**: Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni, POF VI—VII, Sarajevo 1958.

milosrdno pljačkao narod na razne načine pa i ubiranjem taksita,⁷⁷⁾ što je bio razlog njegovom premještanju iz Bosne u Moreju i kasnijem smaknuću 1760. godine.⁷⁸⁾

Naravno, mjere osmanskih namjesnika protiv pobunjenih seljaka nisu imale za cilj da ukinu taksit, već da seljake definitivno natjeraju da se sa tom praksom pomire i da se ponašaju kao poslušni podanici osmanske države i njenih namjesnika u Bosni. Istina, vršeni su pokušaji da se unese više reda u razrezivanje i ubiranje taksita, ali ti pokušaji imali su ograničen domet i bili su kratkotrajni, jer je i u Bosni, kao i u drugim provincijama osmanske države, nastavljeno sa praksom zloupotreba u opterećivanju podanika putem taksita, koje su evidentne još od samog preciziranja njegove visine i oblika opterećivanja u ranije citiranim fermanima o zavođenju i određivanju visine taksita u bosanskom pašaluku. To se konkretno manifestovalo u tome što je ubrzo bila ustaljena praksa da se kroz taksit nametnu narodu obaveze da svojim doprinosima izdržava ne samo bosanskog vezira i upravnika sandžaka nego da pokriva tako reći sve troškove turske administracije i sudstva, kao i da namiruje izvjesne izdatke koji su činjeni u vojne svrhe. To je, istina, u početku imalo ograničen karakter,⁷⁹⁾ ali je vremenom dobivalo šire razmjere tako da je taksit u trećoj deceniji XIX stoljeća katkada dostizao i po trideset puta veći iznos od prvobitnog. Taksit se faktički od tog vremena pa sve do tanzimata (1839. godine) transformisao u jednu vrstu budžeta provincije kroz koji je konačno bio prebačen čitav teret izdržavanja turske provincijske i lokalne administracije, kao i djelimično izdržavanje vojske na leđa podanika. Ilustracije radi navodimo na ovom mjestu iscrpne podatke o jednom takvom taksitu iz 1250. hidžretske godine (1834/5), koji je zabilježen u sidžilu sarajevskog kadije.⁸⁰⁾ Taksit je sačinjen za čitav bosanski pašaluk u vidu posebnog deftera, koji glasi:

»POVOD ZA SASTAVLJANJE DEFTERA JE SLJEDEĆI

Sa strane države (devleta) je pružena čast i sreća vilajetu Bosne, i u toj sjenci sreće svim vezirima koji upravljaju Bosnom, neka ih Bog ovjekovječi, carskim fermanom je odobreno da u dva obroka godišnje iz odobrene im imdadi hazarije podmiruju na ime mali taksita, bedeli ref-i menzila (poštarine) kao i ostalih troškova mubašira Visoke Porte i ostalih troškova odobrene iznose.

Počevši od mjeseca muharrema 1250 (početak maja 1834) godine, iz prihoda koji pripadaju vezirskoj blagajni Davud-paše, pod čijom se

77) Iz jedne zabilješke u sidžiluku br. 13, str. 25, koji se nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu vidi se da su narodu u vrijeme Kukavičine vladavine, pored propisanih troškova taksita, nametane razne obaveze za izdržavanje državnih službenika i kadije. Tako je samo u ljubinjskom kadiluku 1753. godine u vrijeme jednog taksita (za šest mjeseci) ubrano 1667 groša.

78) Upr. **Bejtić A.:** n. d., str. 86—87.

79) Vid. **Sučeska A.:** Taksit.

80) Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sidžil br. 73, str. 94—96.

upravom nalazi vilajet Bosna na ime mali taksita ide dvadeset hiljada i devedeset i jedan groš, a pet hiljada devet sto sedamdeset i jedan i po groš na ime bedeli ref-i menzila, te troškovi mubašira Visoke Porte i ostali troškovi, sve uz odobrenje suda kao i odobrenje i saglasnost stubova vilajeta (članova bosanskog divana — erkjani vilajet), a na osnovu jasnih propisa, sve je to raspoređeno i razrezano na kadiluke spomenutog vilajeta i naplaćeno, što se vidi iz deftera kako slijedi:

Sastavljeno početkom muharrema 1250. godine (početak maja 1834).

Mali taksit računajući od muharrema 1250.godine	23.071,50	Bedeli ref-i menzil od muharrema 1250	6.659,50
(Na ime) smanjenja po carskoj milosti doprinosu od Srba iz njihovih nahija	6.380,50	(Na ime) smanjenja po carskoj milosti doprinosu od Srba iz njihovih nahija	688,00
	<u>16.691,00</u>		<u>5.971,50</u>

	Groša	Para
Prema gore navedenom, mali taksit iznosi	16.691	00
prema gornjem iznosi	5.971	50
	<u>26.664</u>	<u>50</u>
Isplaćeni putni troškovi Ebu Bekiru, koji je išao zajedno sa Hasan-agom, starješinom tatara, u Istambul po nekim važnim poslovima	5.600	00
Isplaćeno na ime tri i po mjeseca plata neferima sejmena juzbaše Ibrahim-age od 15. rebiul-evvela do početka redžepa 1249. godine	5.884	50
Isplaćeno za osam i po mjeseci plata neferima sejmena juzbaše Mustafa-age od 15. rebiul-evvela do početka redžepa 1249. godine	35.205	00
Isplaćene naknade neferima gore navedenog juzbaše na ime njihovog mjesečnog sljedovanja, ječma i sijena, a prema popisu	19.774	50
	<u>92.696</u>	<u>50</u>
Podijeljene naknade uglednim ljudima vilajeta i ostalim za svečane odore prema popisu	7.713	00
Putni trošak glasniku koji je poslat po važnim poslovima njegovoj preuzvišenosti Ali-paši, mutesarrihu hercegovačkog sandžaka	500	00
Isplaćeno izaslaniku njegove preuzvišenosti Halil Rifat-paše mušira carske tophane, radi pregleda džebehana u tvrđavama Glasniku koji je došao od kajmekama Skadra Tajjar-bega 1.000,00 groša, a glasniku gračaničkog mutesellima Ahmed-bega 200,00 groša	5.000	00
	1.200	00
Glasniku koji je išao po važnim poslovima u Banju Luku 200,00 groša; a čovjeku koji je došao po važnim poslovima od novoselskog mutesellima 150,00 groša	350	00
	<u>107.459</u>	<u>00</u>
Glasniku koji je došao od hercegovačkog mutesarriha, gore navedene preuzvišenosti sa službenim pismima 200,00 groša; putni trošak glasniku Smailu, koji je poslat po važnim poslovima 200,00 groša	400	00
Čovjeku koji je došao ispred žitelja Bihaća 100,00 groša; za popravak Sunullah efendijina konaka 25,00 groša čovjeku koji je došao od gročaničkog mutesellima 50,00 groša	175	00
Troškovi opskrbe pozvanih predstavnika vilajeta koji su pozvani po važnim pitanjima	10.000	00

	Groša	Para
Čovjeku koji je došao od prijedorskog mutesellima 50,00 groša; putni trošak tatar-Omeru poslatom u Travnik 65,00 groša	115	00
Čovjeku koji je došao od beogradskog munle po nekim poslovima 100,00 groša; putni trošak tataru Kara Mustafi 100,00 groša; putni trošak tataru odabaše 100,00	300	00
	<u>107.459</u>	<u>50</u>
Glasniku koji je došao od hercegovačkog mutesarriifa, gore navedene preuzvišenosti sa službenim pismima 200,00 groša; putni trošak glasniku Smailu, koji je poslat po važnim poslovima 200,00 groša	400	00
Čovjeku koji je došao ispred žitelja Bihaća 100,00 groša; za popravak Sunullah efendijina konaka 25,00 groša; čovjeku koji je došao od gračaničkog mutesellima 50,00 groša	175	00
Troškovi opskrbe pozvanih predstavnika vilajeta koji su pozvani po važnim pitanjima	10.000	00
Čovjeku koji je došao od prijedorskog mutesellima 50,00 groša; putni trošak tatar-Omeru poslatom u Travnik 65,00 groša	115	00
Čovjeku koji je došao od beogradskog munle po nekim poslovima 100,00 groša; putni trošak tataru Kara Mustofi 100,00 groša putni trošak tataru oda baše 100,00	300	00
	<u>118.449</u>	<u>50</u>
Glasniku poslatom u Skadar 520,00 groša; dvojici ljudi banjalučkog mutesellima Hifzi efendije 150,00 groša	670	00
Čovjeku koji je došao od Miloš-bega 100,00 groša; glasniku poslanom u Bonju Luku 200,00 groša; Jašar-pašinom glasniku iz Prištine 200,00 groša	500	00
Putni troškovi alemdar Jusuf-agi poslatom u Istanbul 2.000,00 groša; njegov omsaputniku, glasniku Mustafa 1.800,00 groša; glasniku Osmanu 1.000,00 groša	4.800	00
Omer-agi, koji je poslat njegovoj preuzvišenosti, gore navedenom hercegovačkom mutesarriifu 250,00 groša; čovjeku koji je došao iz Dervente 250,00 groša; glasniku poslatom u Mostar 200,00 groša	700	00
	<u>125.119</u>	<u>50</u>
Redžep-agi poslatom po važnim pitanjima u Bijeljinu 1.000,00 groša; Tahir-agi, enderun-agi, koji je poslat u Banju Luku 1.000,00 groša	2.000	00
Glasniku koji je donio dvije visoke carske naredbe 1.000,00 groša; glasniku Hašimu, poslatom u Istanbul putni trošak 1.000 groša	2.000	00
Putni trošak Mustafa-begu, alajbegu bosanskog sandžaka, poslatom prema granici 1.000,00 groša; troškovi čovjeku Hifzi efendije, banjalučkog mutesellima, 100,00 groša	1.100	00
Isplaćeno čovjeku vučitrnskog ajana Mahmut-bega, 250,00 groša; putni troškovi glasnika Osmana 200,00 groša	450	00
Putni troškovi Hadži Ibrahimu, kapidžije čehaje, poslatog prema srpskoj granici na prelaz, 1.000,00 groša; Hasib efendiji koji je s njim poslat 500,00 groša	1.500	00
	<u>132.169</u>	<u>50</u>
Glasniku vidinskog valije Husein-paše putni trošak 500,00 groša; glasniku njegove preuzvišenosti hercegovačkog mutesarriifa putni trošak 200,00 groša	700	00
Isplaćeno neferima juzbaše Ahmet-age 150,00 groša; putni troškovi dvojici tatara poslatih u Istanbul 3.400,00 groša	3.550	00

	Groša	Para
Isplaćeno glasniku njegove preuzvišenosti beogradskog muhafiza 250,00 groša; čovjeku zborničkog mutesellima Mahmut-paše 50,00 groša; petorici odžak tatara koji su donijeli naredbu o potvrdi (ostavljanja i dalje na dužnosti) 9.500,00 groša	9.800	00
Glasniku poslatom Miloš-begu 250,00 groša; putni troškovi isplaćeni Hadži Ibrahim-agi, kapidžiji čehaje, koji je poslat na prijed navedenom (Milošu) 500,00 groša; isplaćeno prema običaju čovjeku njegove preuzvišenosti, čehaje koji je donio visoku carsku naredbu o daljem ostajanju na dužnosti . . .	12.395	00
	<hr/>	<hr/>
	156.614	50
Glasniku Mahmut-paše, mutesarrafa prizrenskog sandžaka, 250,00 groša; drugom glasniku beogradskog muhafiza 250,00 groša	500	00
Putni troškovi čifte tatara, poslatih po važnim pitanjima u Istanbul 3.400,00 groša; ponovno poslatom u Istanbul povjereniku tatara isplaćeni putni troškovi 1.700,00 groša . . .	5.100	00
Mehmed-Zihni efendiji, koji je donio službena pisma njegove preuzvišenosti Namik-paše, bivšeg mutesarrafa Skadra, 1.000,00 groša; odžak tataru koji je donio dvije visoke naredbe 1.600,00 groša	2.600	00
Isplaćeni putni troškovi kapidžiji čehaje koji je poslat po nekim važnim pitanjima na granicu 500,00 groša; za popravak topova u sarajevskoj tvrđavi 1.257,50 groša	1.757	00
Isplaćeno topčijama koji su sakupljeni u Travniku povodom ustanka raje u Derventi 627,50 groša; bivšem silahderu hercegovačkog mutesarrafa, koji jedošao od njega po nekim poslovima 1.000,00 groša	1.637	50
	<hr/>	<hr/>
	170.209	50
Naknada za opremu za koju je dobio nalog da pošalje na granicu Ali-paše, bijeljinski mutesellim 3.000,00 groša . . .	3.000	00
Troškovi prema popisu izvršeni na podovima kao i ostalo prilikom popravka begluka koje je izvišio od mjeseca redžepa do muharema kodžabaša Sarandić (Sarande ogli), zimnija, 11.570,00 groša; kupljena odjeća Derviš Ibrahimu, koji je primio islam (muhtedi) 200,00 groša; isplaćeno od strane prevoznika na ime kirije za konje, a na osnovu potvrda za obavljanje nekih važnih poslova 974,00 groša	12.744	00
Isplaćeno prema potvrdama posredstvom starješine majstora (nedžaran kjethodasi) Mula Mustafe za popravke na begluku a ostalo 2.428,00 groša, šestomjesečna naknada za osvjetljenje juzbaši Mustafa-agi 195,00 groša	2.623	00
	<hr/>	<hr/>
	188.576	50
Unaprijed isplaćeno sejmjenima koji su poslati da pošure isporuku iz nahije drva i slame na ime plate 250,00 groša; isplaćeno ljudima koji su poslani da slijede hajduke u nahiji 250,00 groša	500	00
Zauzeto prenočište za ured njegove preuzvišenosti valije pod kiriju šest mjeseci, dnevno po 17,00 groša, 3.650,00 groša, nerazrezana Sabri efendijina kirija za han 750,00 groša	4.400	00
Naknada Mustafa-agi, juzbaši, za pet mjeseci za drva i neferima 2.250,00 groša; čovjeku koji je poslat u vezi sa nekim pitanjima u Mostar putni trošak 100,00 groša	2.350	00
Za izdržavanje Zihni efendije, koji je ostao iza bivšeg bosanskog valije Namik-paše groša (iznos nije naveden); požurnica za isplatu sjere vune iz nahije Visokog za potrebe begluka 469,00 oka	2.609	00

	Groša	Para
Nabavka 2.000,00 oka stabljike od četina iz Fojnice za popravak harema u Sarajevu 200,00 groša. Troškovi dočeka njegove preuzvišenosti valije; potrošeno u restoranu, ostalo nerazrezano, a troškove je učinio Bureković (Burekij zade) 280 groša . . .	480	00
	198.905	00
Izdato sljedovanje putem bakal-baše, habaz-paše (pekara) i kasab-baše, a prema potvrđama, neferima topčija koji su prikupljeni u Travniku	699	00
Šestomjesečna plata pisaru tezkijra, i to od muharrema 1250. do konca redžepa iste godine	900	00
Približna cijena naknade za livade za napasanje konja njegove preuzvišenosti valije, prema spisku	15.000	00
Neki troškovi vilajeta, prema defteru, a na osnovu saglasnosti članova vilajeta	20.000	00
Neki troškovi napravljeni za vrijeme bivšeg valije njegove preuzvišenosti Hamdi-paše, a koji nisu obuhvaćeni defterom prošlog redžepa, a troškovi su iskazani po defteru	8.221	00
Neki troškovi gore spomenutog vezira koje je imao oko izgradnje pašinog dvora u Sarajevu, i to troškovi nabavke drvene grođe iz nahija Sarajeva, Visokoga i Fojnice, koji su na te nahije prebaćeni, nisu obuhvaćeni bili defterom	8.564	00
Iznosi troškova učinjeni na mubašire oko njihove opskrbe (meunet) koji je napravio bivši čehaja u Travniku za vrijeme bivšeg valije Namik-paše, zbog pobune u vilajetu nisu bili uneseni u obračun, pa su sad uz saglasnost svih uneseni	6.150	00
Za potrebe njegove preuzvišenosti valije treba izgraditi neke građevine u Sarajevu, pa je priložen predračun troškova za te zgrade koje treba izgraditi	75.000	00
Unesena su potraživanja za drvenu građu, za koja je prošle godine zadužio sarajevsku nahiju Hamdi-paša, povodom izgradnje dvora	15.000	00
	348.439	00
Na osnovu visoke naredbe, na svaki groš se uzima po jedna . para	8.711	00
Gospodi pisarima prema običaju	1.500	00
Na ime kajdije po običaju	250	00
Za kjethodaiju po običaju	500	00
Hadamijja po običaju	500	00
	359.900	50
Troškovi ureda njegove preuzvišenosti volije, sa obračunom prema ranijem odobrenju	245.000	00
Prema defteru, za troškove pitanja koja se tiču derbenda (klanaca)	2.125	00
	611.375	00

UKUPNO: šest tovara jedanaest hiljada tri stotine sedamdeset i pet i po groša.

Kadiluk Sarajevo	Groša	Para	Troškovi u vezi sa uredom njegove preuzvišenosti valije	Groša	Para
Mali taksit	1.398	00		15.897	10
Bedeli ref-i menzil	403	00		38.473	00
Usluge mubašira Porte i ostali troškovi	13.900	00	Hadži tezkijre	11	00
Napravljeni troškovi za vrijeme bivšeg valije Hamid-paše	1.221	00		38.484	00
Troškovi izgradnje dvora (seraj ali)	5.593	10	Nahija Visoko		
			Mali taksit	800	00
			Bedeli ref-i menzil	231	00

Usluge mubašira Porte i ostalo	6.800	00	Troškovi za ured valije	12.850	00
Troškovi iz vremena bivšeg valije Hamdi-paše	900	00	Troškovi za vrijeme bivšeg valije Hamdi-paše	506	10
Troškovi izgradnje dvora	3.500	00	Troškovi izgradnje dvora	1.969	00
Troškovi određeni za ured valije	6.050	00	Troškovi za ured valije	5.343	30
	18.281	00		13.347	00
Nahija Fojnica	Groša	Para	Hardži tezkjire	11	00
Mali taksit	800	00		13.348	00
Bedeli ref-i menzil	231	00	Kadiluk Akhisar Prusac	Groša	Para
Usluge mubašira Porte i ostalo	6.800	00	Mali taksit	1.040	00
Napravljeni troškovi za vrijeme bivšeg valije Hamdi-paše	900	00	Bedeli ref-i menzil	301	—
Troškovi izgradnje dvora	3.500	00	Usluge mubašira Porte i ostalo	11.940	—
Troškovi ureda valije	61.050	00	Kadiluk Jajce	Groša	Para
	18.281	00	Mali taksit	1.570	00
Hardži tezkjire	11	00	Bedeli ref,i menzil	451	00
	18.292	00	Usluge mubašira Porte i ostalo	17.270	00
Prenos	11.865	00	Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	766	10
Hardži tezkjire	11	00	Hardži tezkjire	11	00
	11.876	00		31.862	00
Nahija Neretva	Groša	Para	Kadiluk Livno	Groša	Para
Mali taksit	450	00	Mali taksit	1.000	00
Bedeli ref-i menzil	130	00	Bedeli ref-i menzil	288	50
Usluge mubašira Porte i ostalo	4.950	00	Usluge mubašira Porte i ostalo	11.800	00
Hardži tezkjire	11	00	Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	1.125	00
	18.292	00	Troškovi izgradnje dvora	4.375	00
Nahija Prozor	Groša	Para	Troškovi izdržavanja ureda valije	12.625	00
Mali taksit	400	00		31.163	50
Bedeli ref-i menzil	115	00	Hardži tezkjire	11	00
Usluge mubašira Porte i ostalo	4.400	00		31.174	50
Troškovi iz vremena bivšeg valije Hamdi-paše	450	00	Kadiluk Glamoč	Groša	Para
Troškovi izgradnje dvora	1.750	00	Mali taksit	120	00
Troškovi u vezi sa uredom njegove preuzvišenosti valije	4.750	00	Bedeli ref-i menzil	34	50
	11.865	00	Usluge mubašira Porte i ostalo	1.320	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	1.170	00	Troškovi izgradnje dvora	6.868	30
Troškovi izgradnje dvora	4.550	00	Troškovi za ured valije	18.643	30
				46.569	30
			Hardži tezkjire	11	00
				46.580	00

Kadiluk Gjolhisar Jezero	Groša	Para
Mali taksit	400	00
Bedeli ref-i menzil	116	50
Usluge mubašira Porte i ostalo	4.650	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	450	00
Troškovi izgradnje dvora	1.750	00
Troškovi za ured valije	5.000	00
	<u>12.366</u>	<u>50</u>

	00 011	00
Hardži tezkjire	12.377	00

Kadiluk Ključ	Groša	Para
	270	00
Bedeli ref-i menzil	78	00
Usluge mubašira Porte i ostalo	2.970	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	303	10
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	135	00
Troškovi izgradnje dvora	525	00
Troškovi za ured valije	1.425	00
	<u>3.559</u>	<u>50</u>

Hardži tezkjire	11	00
	<u>3.570</u>	<u>50</u>

Kadiluk Novosel	Groša	Para
Mali taksit	400	00
Bedeli ref-i menzil	116	50
Usluge mubašira Porte i ostalo	4.400	00
Troškovi bivšeg valije Hadži-paše	450	00
Troškovi izgradnje dvora	1.750	00
Troškovi za ured valije	4.750	00
	<u>11.866</u>	<u>50</u>

Hardži tezkjire	11	00
	<u>11.877</u>	<u>00</u>

Kadiluk Bekijje Kostajnice	Groša	Para
Mali taksit	1.000	00
Bedeli ref-i menzil	288	50
Usluge mubašira Porte i ostalo	12.250	00
Troškovi izgradnje dvora	1.181	10

Troškovi za ured valije	3.205	10
	<u>8.008</u>	<u>30</u>
Hardži tezkjire	11	00
	<u>8.019</u>	<u>30</u>

Kadiluk Banja Luka	Groša	Para
Mali taksit	2.039	00
Bedeli ref-i menzil	588	00
Usluge mubašira Porte i ostalo	22.929	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	2.293	35
Troškovi izgradnje dvora	8.920	25
Troškovi za ured valije	24.713	00
	<u>61.483</u>	<u>10</u>
Hardži tezkjire	11	00
	<u>61.494</u>	<u>10</u>

Kadiluk Derventa	Groša	Para
Mali taksit	350	00
Bedeli ref-i menzil	102	00
Usluge mubašira Porte i ostalo	4.350	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	1.125	00
Troškovi izgradnje konaka valije	4.375	00
Troškovi ureda valije	12.125	00
	<u>30.163</u>	<u>50</u>
Hardži tezkjire	11	00
	<u>30.174</u>	<u>50</u>

Kadiluk Kamengrad	Groša	Para
Mali taksit	814	00
Bedeli ref-i menzil	235	00
Usluge mubašira Porte i ostalo	8.954	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	915	30
Troškovi izgradnje dvora	3.561	10
Troškovi ureda valije	9.666	10
	<u>24.146</u>	<u>10</u>
Hardži tezkjire	11	00
	<u>24.157</u>	<u>10</u>

Kadiluk Maglaj	Groša	Para
Mali taksit	339	00
Bedeli ref-i menzil	99	00
Usluge mubašira Porte i ostalo	4.229	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	393	30

Troškovi izgradnje dvora	1.531	10
Troškovi za ured valije	4.656	10
	11.383	10
Hardži tezkjire	11	00
	11.394	10
Kadiluk Tešanj	Groša	Para
Mali taksit	1.358	00
Bedeli ref-i menzil	391	00
Usluge mubašira Porte i ostalo	14.938	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	1.597	30
Troškovi izgradnje dvora	5.941	10
Troškovi za ured valije	16.126	10
	40.382	10
Hardži tezkjire	11	00
	40.393	10
Kadiluk Donja Tuzla	Groša	para
Mali taksit	600	00
Bedeli ref-i menzil	171	00
Usluge mubašira Porte i ostalo	6.850	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	381	15
Troškovi izgradnje dvora	1.483	15
Troškovi ureda valije	4.525	20
	11.057	10
Hardži tezkjire	11	00
	11.068	10
Kadiluk Gračanica	Groša	para
Mali taksit	1.000	00
Bedeli ref-i menzil	288	50
Usluge mubašira Porte i ostalo	11.750	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	1.125	00
Troškovi izgradnje konaka	4.375	00
Troškovi ureda valije	12.625	00
	31.163	50
Hardži tezkjire	11	00
	31.174	50
Kadiluk Bajeljina	Groša	para
Mali teksti	347	00
Bedeli ref-i menzil	101	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	675	00

Troškovi izgradnje dvora	2.625	00
Troškovi ureda valije	7.375	00
	18.296	00
Hardži tezkjire	11	00
	18.307	00
Kadiluk Gornja Tuzla	Groša	para
Mali taksit	112	00
Bedeli ref-i menzil	33	50
Usluge mubašira Porte i ostalo	1.232	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	126	00
Troškovi izgradnje konaka	490	00
Troškovi ureda valije	1.330	00
	3.323	50
Hardži tezkjire	11	00
	3.334	50
Kadiluk Birče	Groša	para
Mali taksit	810	00
Bedeli ref-i menzil	234	00
Usluge mubašira Porte i ostalo	4.317	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	390	15
Troškovi izgradnje konaka	1.518	15
Troškovi ureda valije	4.620	20
	11.294	10
Hardži tezkjire	11	00
	11.305	10
Kadiluk Zvornik	Groša	para
Mali taksit	396	00
Bedeli ref-i menzil	115	00
Troškovi mubašira i ostalo	4.956	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	445	50
Troškovi izgradnje dvora	1.732	50
Troškovi ureda valije	5.202	50
	12.747	50
Hardži tezkjire	11	00
	12.758	50
Kadiluk Kladanj	Groša	para
Mali taksit	300	00
Bedeli ref-i menzil	86	50
Usluge mubašira Porte i ostalo	8.910	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	915	30

Troškovi izgradnje dvora	3.543	30
Troškovi ureda valije	9.618	30
	24.032	10
Hardži tezkjire	11	00
	24.043	10
Kadiluk Srebrenica	Groša	para
Mali taksit	1.212	00
Bedli ref-i menzil	349	00
Usluge mubašira		
Porte i ostalo	13.832	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	1.363	30
Troškovi izgradnje dvora	5.303	20
Troškovi ureda valije	14.892	20
	36.952	35
Hardži tezkjire	11	00
	36.963	35
Kadiluk Višegrad	Groša	para
Mali taksit	300	00
Bedeli ref-i menzil	86	50
Usluge mubašira		
Porte i ostalo	3.300	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	337	50
Troškovi izgradnje dvora	1.313	20
Troškovi ureda valije	3.562	20
	8.899	00
Hardži tezkjire	11	00
	8.910	00
Kadiluk Rogatica	Groša	para
Mali taksit	300	00
Bedeli ref-i menzil	86	50
Usluge mubašira		
Porte i ostalo	3.300	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	337	50
Troškovi izgradnje dvora	1.312	50
Troškovi ureda valije	3.562	50
	8.899	00
Hardži tezkjire	11	00
	8.910	00
Usluge mubašira		
Porte i ostalo	3.300	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	337	50
Troškovi izgradnje dvora	1.312	50
Troškovi ureda valije	3.562	50
	8.899	00

Hardži tezkjire	11	00
	8.910	00
Kadiluk Stari Vlasi	Groša	para
Mali taksit	1.500	00
Sniženje za poklonjeni (iznos doprinosa) Srbima iz njihovih nahija	875	00
	625	00
Bedeli ref-i menzil	433	00
Sniženje za poklonjeni iznos doprinosa iz srpskih nahija odbija se na ime toga iznosa	1.058	00
	653	00
	805	00
Usluge mubašira		
Porte i ostalo	2.875	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	703	05
Troškovi izgradnje dvora	2.834	15
Troškovi ureda valije	7.421	35
	18.539	15
Hardži tezkjire	11	00
	18.550	15
Kadiluk Novi Pazar	Groša	para
Mali taksit	846	50
Sniženje za poklonjeni (iznos doprinosa) Srbima iz njihovih nahija	705	50
	141	00
Bedeli ref-i menzil	244	00
Sniženje za poklonjeni (iznos doprinosa) iz srpskih nahija odbija se na ime toga iznos	385	00
	204	00
	181	00
Usluge mubašira		
Porte i ostalo	1.551	00
Troškovi bivšeg valije Hamdi-paše	158	50+05
Troškovi izgradnje dvora	616	50+15
Troškovi ureda valije	1.672	35
	4.180	15
Hardži tezkjire	11	00
	4.191	15
U K U P N O	Groša	para
	611.375	50
Hardži tezkjire	330	00
	611.705	50
S V E G A:	šest tovara,	
	jedanaest hiljada, tri stotine sedam-	
	deset i pet i po groša.	

S U M M A R Y

SOME NEW DATA ABOUT THE ORIGIN AND HEIGHT OF TAXIT IN BOSNIA

by Dr Avdo Sućeska

The author of this text had in his previously published work on taxit (La Faculty Annual, VIII, Sarajevo 1960) given a hypothesis that taxit in Bosnia was established nearly at the same time as this taxation was established in other provinces of Ottoman Empire (in Anadolía and Rumelia) and was called imdad-i hazariye and imdad-i seferiye. The hypothesis proved itself correct. It was confirmed by the data from the Turkish documents which can be found in the collections mühimme defteri in Istanbul archives, the content of which is represented in this writing. Imdad-i hazariye taxation was legislated in Bosnia by a sultan's ferman which was decreed in the second decade of the month ševvala 1132 (16—26 August 1720) Owing to the fact that this ferman did not precisely state the height of taxit for every individual sanjak of the jurisdiction of the Bosnian pacha various provincial and local representatives of the Turkish authorities veziers, sanjakbeys, dukes, cadis etc.) were enabled to maltreat those who were under the tax obligation. Under the pressure of those who were under the tax obligation (mainly peasants-mob) sultan had to determine the exact height of taxit for the jurisdiction of the Bosnian pacha. To put it more precisely, by a ferman decreed in the first decade of the month džumaz I 1144 (the beginning of November 1731) he ordered that in the name of taxit the following sums had to be collected twice a year: in Klisa sanjak 2780 coins, in Zvornik sanjak 1305, in Hercegovina sanjak 8124 coins and in the Bosnian sanjak 11884 coins. In Travnik territory instead of money 200 shiniks of wheat 200 shiniks of barley and 3000 okkas of mutton should be given.